УДК 658.5: 338.24

С. П. Бендасюк,
старший лаборант Центру економічних досліджень,
Одеська національна академія харчових технологій

НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

S. Bendasyuk,
Senior Laboratory Center for Economic Studies of Odessa National Academy of Food Technologies

SCIENTIFIC-METHODICAL BASIS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISES OF FOOD INDUSTRY

У статті розглянуто сучасні типи стратегій управління інноваційним розвитком, визначено недоліки сучасної практики управління інноваційним розвитком регіонів, зроблено висновки щодо передового досвіду управління інноваційним розвитком у розвинених країнах.

In the article the modern types of innovative development strategies, identified the shortcomings of modern practices of innovative development of regions, the conclusions on best practices of innovative development in developed countries.

Ключові слова: теоретичний аналіз, інноваційний розвиток підприємства, оцінка інновацій, ефективність, стійкість соціально-економічних систем, стратегія управління.

Key words: theoretical analysis, innovative enterprise development, assessment of innovation, efficiency, sustainability of socio-economic systems management strategy.

ВСТУП

У наш час перед усіма підприємствами гостро стоїть питання зниження конкурентоспроможності. Через це важливими стають питання вибору більш ефективного управління інноваційною діяльністю підприємства, оцінки інноваційного розвитку, удосконалення шляхів підвищення інноваційної активності. Значення проведення аналізу методів оцінки інноваційного розвитку підприємства, а також розгляд принципів, вимог та показників оцінювання ефективності інновацій, на основі яких можна прийняти рішення про доцільність інноваційних проектів, пояснюють актуальність даної теми статті.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є визначення методологічних підходів до оцінки розвитку інноваційного підприємництва та обгрунтування інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ

Питання про оцінку інноваційного розвитку сучасного підприємства, присвячені роботи Яковлєва А., Маркіної Ю.І., Антонюк Л.Л., Шуміхина В. та інших вчених-економістів. Аналіз наукової та методичної літератури показав відсутність єдиного підходу до проблем, зазначеним як академічні, так і в практиці загальних заходів для оцінки інноваційних старших керуючих компаній. Таким чином, при оцінці інноваційного розвитку підприємства, не зважаючи на різні напрямки проведення такого оцінювання, ключовими аспектами процедури оцінювання виступають — кінцевий результат обраного напрямку оцінювання інновації, або, іншими словами, результативність, а також оцінювання ефективності від здійснення інноваційних процесів на підприємстві.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Розглянемо комплекс взаємопов'язаних факторів, що визначають необхідність науково-методичного обгрунтування активізації інноваційних процесів у регіонах України.

По-перше, масштабні соціально-економічні зміни в країні, розвиток ринкових відносин, нагальна необхідність структурної перебудови виробництва висунули проблеми посилення інноваційної активності економіки і нового підходу до інновацій, що з'єднує знання і рівень технологічної оснащеності виробництва з ринком.

По-друге, стабілізація економіки, стійке зростання обсягів матеріального виробництва, як показує досвід розвинених країн, досягається шляхом переведення економіки на інноваційний шлях розвитку, заснований на широкій реалізації результатів наукових розробок у галузі створення сучасних інтенсивних технологій, їх застосування у виробництві та випуску конкурентоспроможної високотехнологічної продукції [1].

По-третє, в сучасних умовах відбувається помітне підвищення ролі регіонів у розвитку соціально-економічних процесів у країні, її функціональних та галузевих підсистем. Це обумовлює необхідність інноваційного розвитку не тільки окремих регіонів, фокусування уваги органів влади та бізнесу на ключових напрямках техніко-технологічних і соціально-економічних перетворень, а й формування драйверів економічного зростання на базі передової техніки і технології на всьому просторі великої та сильно диференційованої країни. Між тим, в інновацій-

ному розвитку, як в інших сферах діяльності, стан і вектори руху регіонів істотно розрізняються, що загрожує цілісності соціально-економічного простору країни.

По-четверте, істотне значення мають зовнішні виклики економічного та інституційного характеру, що вимагають проходження трендами розвитку передових країн [3].

Управління будь-якими соціально-економічними системами базується, з одного боку, на загальних вимогах до нього, з іншого — містить у собі особливості, які випливають із специфіки об'єкта управління і перспектив його розвитку.

Критичний аналіз робіт вітчизняних і зарубіжних дослідників дозволяє вважати доцільним з точки зору управління інноваційним розвитком регіонів продуктово-технологічний підхід до визначення інновацій. Відповідно до нього, категорію "інновація" доцільно трактувати як нову, або удосконалену продукцію або технологію, що забезпечує задоволення потреб соціально-економічної системи. Це дозволяє розглядати інновації в керованій системі окремо від таких у самому управлінні (наприклад, організаційних). Відповідно до даного підходу в статті запропонована авторська типологія інновацій на основі відмінних ознак, істотних з точки зору управління розвитком соціально-економічних систем будь-якого рівня і утворюючих наступні бінарні опозиції:

1. По результату інновації поділяються на: продуктові, тобто втілені в новому або вдосконаленому продукті (або послуги), що випускаються на ринок або під позаринковий сектор; технологічні, реалізовані в новому або модернізованому технологічному процесі виробництва.

2. За ступенем новизни виділено наступні типи інновацій: базисні (радикальні), засновані на принципово нових знаннях і проривних технологіях; поліпшуючі, які передбачають використання вже наявної продукції, вихід старої продукції на нові ринки і т.п.

3. За характером локалізації (ця ознака особливо важлива для територіально і функціонально диверсифікованих систем) інновації доцільно поділяти: на локальні, точкові, що охоплюють обмежений склад підсистем; глобальні, поширювані на принципово необмежений склад підсистем.

Соціально-економічні системи національного та регіонального рівнів проходять чотири стадії розвитку: стабільну, напівстабільну, динамічної стійкості, нестійкості. Інноваційний розвиток призводить до зниження стійкості соціально-економічних систем різного рівня. Це вимагає дотримання балансу в елементній базі і зв'язках системи в процесі їх постійного і наростаючого руйнування.

У процесі теоретичного аналізу встановлено, що Україна в цілому перебуває в полістабільному стані, про що свідчать: активний розвиток в країні не тільки традиційних — видобувних галузей, а й ринків капіталів; поява нових технологій в ряді обробних галузей; формування принципово нового споживчого сектору, орієнтованого на наукомістку продукцію та послуги. Однак, регіони країни в різному ступені слідують траєкторії інноваційного розвитку. Принципово можливий рух регіонів за будь-якими стадіями розвитку (в тому числі, минаючи проміжні), однак, найбільш доцільним є їх постадійний перехід в більш високий стан динамічності, що обумовлює необхідність формування різних механізмів управління в залежності від фактичного поширення в регіонах інновацій різного типу.

Будь-який обраний характер інноваційного розвитку має як позитивні підстави, так і можливі витрати реалізації. Тому для великої диференційованої за різними ознаками соціально-економічної системи, якою є Україна, доцільне поєднання різних способів інноваційного розвитку відповідно до стану і потенціалу її функціональних та територіальних підсистем [2].

Доцільне використання в управлінні інноваційним розвитком регіонів трьох груп принципів: загальних принципів управління; принципів управління регіональним розвитком; принципів, що лежать в основі управління інноваційним розвитком регіонів.

Особливістю українських регіонів є фрагментарність і незбалансованість розвитку їх підсистем. Регіон, в усякому разі, в Україні істотно залежить від системи національного рівня, в яку він органічно включений, цілісний відтворювальний процес в рамках регіону не здійснюється. Тому можна вважати, що регіон — це незавершена система, що володіє певними системними властивостями, сукупність яких не дозволяє здійснювати саме відтворення. Системна незавершеність українських регіонів випливає з поділу функцій всередині соціально-економічної системи національного рівня, припускає наявність повного або обмеженого складу підсистем, що забезпечують їх інноваційний розвиток і вимагають адекватних їх стану механізмів управління. Тому в якості одного з провідних принципів сформульований принцип урахування регіональних особливостей у процесі управління інноваційним розвитком регіонів.

При розгляді проблем управління інноваційним розвитком регіонів ми виходимо переважно із загальнометодологічних і теоретичних досліджень вітчизняних авторів, що визначають в якості його базового компонента стратегію, що слід трактувати як необхідність дотримання принципу стратегування управління інноваційним розвитком регіонів [4].

Вихідним пунктом інноваційного розвитку є продукування інновацій. Однак достатня концентрація всіх необхідних для цього наукових і техніко-технологічних компонентів виробничих комплексів у кожному регіоні України поки не забезпечена. Теоретично будь-який компонент регіональної інноваційної системи можна сформувати за рахунок її імплантації, однак, для цього мають бути залучені ресурси, що дозволяють сформувати принципово нову відтворювальну структуру кожного регіону країни. Тому необхідний вибір регіональних стратегій інноваційного розвитку, орієнтованих на використання існуючих, найбільш розвинених підсистем регіонів.

В управлінні інноваційним розвитком регіонів пріоритет повинен бути відданий перетворенню існуючого техніко-технологічного потенціалу, а не формуванню принципово нового, тобто пунктам принципу пріоритетності інноваційного розвитку традиційних галузей, що сформувалися на базі природних конкурентних переваг.

Системний підхід до управління передбачає внутрішню суперечливість розвитку підсистем, вимагає методологічної єдності, суворої співпідпорядкованості і несуперечності свідомо обраних дій. З цього випливає принцип методологічної єдності стратегування соціально-економічного розвитку як загального та інноваційного, так і приватного.

Сучасні типи стратегій управління інноваційним розвитком регіонів такі: комплексного інноваційного розвитку на основі продукування власних і впровадження наявних інно-

вацій; широкого продукування інновацій; локального продукування інновацій; широкої імітації; локальної імітації [6].

Сформульовані принципи дозволяють запропонувати типологію стратегій інноваційного розвитку регіонів, засновану на поєднанні трьох ознак: здатність продукувати інновації, можливість освоювати їх (імітація), масштаб поширення інновацій. Є теоретична можливість і практична доцільність використання комбінацій, заснованих на поєднанні даних ознак:

— стратегія комплексного інноваційного розвитку, заснована на продукуванні власних та впровадженні наявних інновацій;

— стратегії продукування інновацій (широка або локальна);

— стратегії імітації (широка або локальна).

Стратегія комплексного інноваційного розвитку на основі продукування власних і впровадження наявних інновацій завжди є в той же час широкою (глобальною), яка розповсюджується на всі розвинені в регіоні функціональні підсистеми (галузі, науково-виробничі комплекси та ін.).

Стратегії продукування та впровадження інновацій принципово можуть бути і локальними, і широкими, залежно від фактичного стану наукової, науково-виробничої, техно-впроваджувальної діяльності в регіоні.

При наявності високоспеціалізованих науково-дослідних комплексів доцільна стратегія локального продукування інновацій.

В умовах розвинутого різнопрофільного науково-освітнього та / або науково-виробничого потенціалу необхідно використовувати стратегію широкого продукування інновацій.

Використання стратегії широкої імітації утруднене в силу недоліку в регіонах факторів виробництва, необхідних для впровадження нової техніки і технологій з широкого кола галузей і муніципальних утворень. Тому найбільш реальною імітаційною стратегією є стратегія локальної імітації, яка спирається на відносні конкурентні переваги регіону [7].

При виборі стратегій імітаційного типу необхідно виходити з того, що їх поширення стримується не тільки слабким розвитком факторів виробництва, а й рядом обмежень інституціональної властивості, які повинні бути усунені інструментами реалізації стратегії.

В Україні XXI століття чітко розмежовуються два періоди в постановці і вирішенні завдань управління інноваційним розвитком регіонів. На початку 2000-х років необхідність інноваційного розвитку ще не була усвідомлена повною мірою органами влади та управління як національного, так і регіонального рівнів. Переважна увага приділялася стабілізації економічних процесів, зростанню виробництва, зниженню безробіття, вирішенню першочергових проблем соціального захисту населення. У більшості регіональних стратегій, програм та інших документів питання інноваційного розвитку навіть не ставилося. Виняток становили найбільш розвинені регіони, які заявили про таку необхідність: Київ, Харків.

Середина першого десятиліття 2000-х років стала переломним моментом у формуванні ідеї та механізмів управління інноваційним розвитком країни і регіонів. В якості позитивних моментів у розробці напрямів та інструментів інноваційного розвитку регіонів слід зазначити наступні:

— У передових регіонах країни, насамперед — у Києві, отримав розвиток інструментарій підтримки малого інноваційного бізнесу: фінансовий, інституційний, консультаційний, організаційний.

— У більшості регіонів почали складатися нові інститути підтримки інноваційного бізнесу: венчурні фонди, технопарки, інноваційно-технологічні центри, технополіси, технологічні парки, індустріальні парки та ін.

— Сформувався досить чіткий методичний апарат обгрунтування стратегій, напрямків, об'єктів, інструментів управління в найбільш розвинених регіонах країни.

— Декларована необхідність суспільно-приватного партнерства в управлінні інноваційним розвитком регіонів та почала складатися його інституційна основа.

Як недоліки сучасної практики управління інноваційним розвитком регіонів слід зазначити:

— Копіювання стратегій та інструментів їх реалізації, застосовуваних розвиненими регіонами, не обгрунтованих рівнем інноваційного розвитку відстаючих адміністративно-територіальних утворень.

— Відсутність методологічної єдності стратегування інноваційного розвитку більшості регіонів, що полягає у відсутності явно декларованого типу стратегії, змішуванні цілей, завдань, інструментів, напрямів, об'єктів управління.

— Низький рівень ефективності об'єктів інноваційної інфраструктури навіть у найбільш розвинених регіонах країни.

— Явно виражений дисбаланс між деклараціями загального плану і планово-прогнозними характеристиками інноваційного розвитку більшості регіонів.

— Ігнорування інерції національної та регіональних систем, що розвиваються по інерційним сценаріями, що приводить до використання "слабких" інструментів, що не забезпечують критичного рівня впливу на керовані об'єкти [8].

Узагальнення передового досвіду управління інноваційним розвитком в розвинених країнах дозволило зробити наступні висновки:

— В економічно розвинених країнах органи державної влади стимулюють розвиток високотехнологічних галузей, в яких бізнес-структури не можуть отримати в даний час безпосередній економічний ефект; стимулювання здійснюється за допомогою фінансового заохочення, а в ряді випадків — жорсткого адміністрування.

— Країни, успішні в інноваційному розвитку, дотримуються трьох основних підходів до продукування та поширення інновацій: комплексний підхід, заснований на реалізації великих цільових проектів повного циклу; поширення нововведення за рахунок створення сприятливого інноваційного середовища; стимулювання нововведення за допомогою заходів організаційної властивості. Переважного апріорі підходу не існує, в практиці відзначаються успішні і невдалі приклади реалізації будь-якого з них.

— Багато країн як високого рівня інноваційного розвитку, так і ті, що почали рух у цьому напрямку, активно використовують широкий спектр інструментів стимулювання попиту на нову продукцію — державні закупівлі, субсидії виробникам і споживачам, організаційне стимулювання виробництва та експорту високотехнологічної продукції.

— В організації діяльності державних органів у сфері створення та розповсюдження новацій отримали розвиток дві моделі — підвищення комплексності за рахунок об'єднання міністерств, відомств та інших структур; посилення спеціалізації за допомогою створення нових структур та відокремлення функцій існуючих.

— Спостерігається перехід країн з відносно молодою економікою інноваційної спрямованості від імітації нововведень до розвитку прикладних досліджень і, в ряді випадків, фундаментальних.

— Постійно розширюється використання механізмів суспільно-приватного партнерства (СПП) для реалізації проектів інноваційного характеру.

— Заохочується державами створення територіальних кластерів, які об'єднують підприємства перспективних галузей та інноваційної інфраструктури.

— Держави, орієнтовані на повний цикл інноваційного розвитку, вкладають значні кошти у фінансування фундаментальної, прикладної науки та освіти; в інших випадках фінансова участь держави у формуванні та поширенні знань менш виражена.

— Держави, успішні в інноваційній діяльності, розвивали її протягом декількох десятиліть, постійно ускладнюючи інструментарій управління нею, переходячи від простого (державне фінансування, податкові пільги тощо) до складного (заохочення споживання наукомісткої продукції, "посівне", венчурне фінансування, створення інститутів СПП, ПІФів, національних і міжнародних мереж, що включають структури різного інституційного устрою та ін.).

ВИСНОВОК

Найважливіше завдання формування територіального розрізу стратегії соціально-економічного розвитку країни — знаходження оптимального балансу між вирівнюванням і поляризацією регіонів, що вимагає орієнтації на один з видів рівноваги системи. Сучасна система управління регіональним, в тому числі і інноваційним, розвитком в Україні базується багато в чому на перерозподільних процесах. В інноваційних процесах така стратегія взаємодії регіонів є нераціональною, оскільки кожен регіон прагне до розподілу обмежених і невідтворюваних у короткостроковому періоді ресурсів на свою користь. У результаті всі регіони опиняються в становищі, яке призводить до гіршого результату для кожного учасника взаємодії. При збереженні діючої стратегії втрати будуть нести більшість регіонів країни, в довгостроковій перспективі її проходження послабить соціально-економічну систему країни, причому, чим вище буде результат в інноваційному розвитку провідних регіонів, тим сильніше диференціація, слабкіше міжрегіональна взаємодія і вище ризики втрати єдності соціально-економічного простору країни [5].

Література:

1. Друкер П. Управление, нацеленное на результат / П. Друкер. — М.: Технолог, шк. бизнеса, 1992. — 192 с.

2. Закон України "Про інвестиційну діяльність" від 18 вересня 1991р. N1560-XII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi

3. Матюшенко І.Ю. Перспективи створення національної інноваційної системи в Україні / І.Ю. Матюшенко // Материалы I Международного инновационного форума сотдружества назависимых государств (10—16 сентября 2006 года, г. Алушта). — С. 32—36.

4. Ковальчук С.С. Інноваційна діяльність як пріоритет економічного розвитку України / С.С. Ковальчук // Фінанси України. — 2004. — №7. — С. 96—103.

5. Крупенина Я. Заповедник для продвинутых коммерсантов и сумасшедших ученых / Я. Крупенина// Российский журнал "Деловые вести". — № 2. — 2002. — С. 56—59.

6. Маркіна Ю.І. Законодавче та нормативно-правове забезпечення інноваційної діяльності / Ю.І.Маркіна// Механізми підвищення ефективності управління функціонуванням економіки: зб. наук. праць ДонДУУ. — Донецьк, 2010.- вип. 174, серія "Економіка". — С. 203—209.

7. Постанова КМУ від 21 березня 2007 р. № 517 "Про затвердження Порядку проведення моніторингу та здійснення контролю за реалізацією проектів технологічних парків" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.zakon.gov.ua

8. Технопарки как инструмент интенсификации развития производства. Понятие, функции и задачи технопарков. Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.raexpert.ru/researches/technopark/part1/

References:

1. Druker, P. (1992), Upravlenye, natselennoe na rezul'tat [Management, result-oriented], Tekhnoloh, shk. byznesa, Moskva, Rossyia.

2. The Verkhovna Rada of Ukrain (1991), The law of Ukraine "On investment activity", available at: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi (Accessed 20 January 2015)

3. Matiushenko, I.Yu. (2006), "Prospects of creation of the national innovation system in Ukraine", Materyaly I Mezhdunarodnoho ynnovatsyonnoho foruma sotdruzhestva nazavysymykh hosudarstv [Proceedings of the I International innovation forum of the Commonwealth of independent States], pp. 32—36.

4. Koval'chuk, S.S. (2004), "Innovation as a priority for economic development of Ukraine", Finansy Ukrainy, vol. 7, pp. 96—103.

5. Krupenyna, Ya. (2002), "Reserve for advanced traders and mad scientists", Rossyjskyj zhurnal "Delovye vesty", vol. 2, pp 56—59.

6. Markina, Yu.I. (2010), "Legislative and normative-legal support of innovative activity", zb.nauk.prats' DonDUU. — Donets'k, seriia "Ekonomika", vol. 174, pp. 203—209.

7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2007), "On approval of the Procedure for monitoring and overseeing the implementation of projects of technological parks", available at: http://www.zakon.gov.ua (Accessed 15January 2015).

8. "Industrial parks as a tool to intensify production development", Tekhnoparky kak ynstrument yntensyfykatsyy razvytyia proyzvodstva. Poniatye, funktsyy y zadachy tekhnoparkov, available at: http://www.raexpert.ru/researches/technopark/part1/ (Accessed 15January 2015).

Стаття надійшла до редакції 04.02.2015 р.